

AUDIT 2024, 4 (46), səh. 81-92.
AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.
АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

DOI: 10.59610/bbu4.2024.4.8

*Muradov Nicat Həmzə oğlu,
doktorant,
Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil
Nazirliyi İqtisadiyyat İnstitutu,
E-mail: nicatmourad@mail.ru
© Muradov N.H., 2024*

UOT: 338.63, 338.57

JEL: Q14, Q17, F36

AQRAR SAHƏNİN MALİYYƏ TƏMİNATININ FORMALAŞMASININ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏSİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – aqrar sahənin maliyyələşməsinə dair müxtəlif ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi və ölkəmizdə tətbiqi istiqamətində təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasıdır.

Tədqiqatın metodologiyası – induksiya, deduksiya, eləcə də kəmiyyət və keyfiyyət metodlarını birləşdirən çoxşaxəli yanaşmadan istifadə edilib.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - bu tədqiqat müxtəlif maraqlı tərəflər, o cümlədən maliyyəçilər, aqrar, aqrar-sənaye mütəxəssisləri, investolar və aqrar sahədə təhsil alanlar üçün əhəmiyyətli ola bilər.

Tədqiqatın nəticələri – Çin, Latviya, Böyük Britaniya və s. kimi ölkələrin aqrar sahədə maliyyələşməyə dair təcrübələri araşdırılıb, eləcə də müvafiq təcrübənin ölkəmizdə tətbiqi zəruriliyi əsaslandırılıb.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - tədqiqat aqrar sahənin maliyyələşməsində qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin tətbiqinə dair irəli sürülən fikir və mülahizələrlə müvafiq nəzəri bilikləri daha da zənginləşdirir. Təhlil və təklif edilən maliyyələşmə aqrar sektorun inkişafı, bu sahədə məhsuldarlığın artırılması, regional inkişaf, texnoloji inteqrasiya və s. müxtəlif məsələlərin həlli baxımından diqqəti cəlb edir. Bütün bunlar tədqiqatın elmi yeniliyi və orijinallığı kimi dəyərləndirilə bilər. Tədqiqat kəmiyyət və keyfiyyət üsullarını birləşdirərək, müvafiq maliyyələşdirmə ilə aqrar potensialdan səmərəli istifadə imkanlarını təqdim edir.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, maliyyə, kredit, beynəlxalq, Latviya, Danimarka, Çin, Böyük Britaniya, aqrar xidmətlər, aqrar məsləhətlər.

G İ R İ Ş

Banklar və kənd təsərrüfatı arasında yaxşı qurulmuş əlaqələr fermerin həyata keçirmək istədiyi hər hansı transformasiya və ya inkişaf üçün çox vacibdir. Fermerlərin kapitalla çıxışdan asılılığının artmasına və maliyyə aktorlarının aqro-ərzaq sistemləri üzərində artan təsirinə bir proses kimi tez-tez istinad edilir. Maliyyələşdirmə özünəməxsus tələbləri olan, mahiyyətcə global bir fenomendir və müvafiq mərkəzlər vasitəsilə global aktyorlar tərəfindən qorunur. Aqro-ərzaq sistemlərində maliyyə aktorlarının rolunu müzakirə edən əksər müəlliflər maliyyə və kənd təsərrüfatı sektorları arasındakı münasibətləri “şəxsi olmayan” və “universal” kimi səciyyələndirərək “optimal maliyyə davranışı” ideyasını irəli sürürlər. Bu mücərrəd xarakte-

AUDIT 2024, 4 (46), səh. 81-92.

AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.

АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

ristikada fermerlər və maliyyə institutları arasındakı münasibətlər bütün dünyada asanlıqla təkrarlana bilən universal bir kompleksdir. Bununla belə, praktikada maliyyə münasibətləri yerli şəkildə qurulur və hər bir proses, fəaliyyət üçün yenidən formalaşdırılır. Bununla belə, maliyyələşdirmə nə homogen, nə də qaçılmaz bir proses ola bilməz. Beləliklə, aqro-maliyyə münasibətlərinin təbiəti və təsirləri yalnız maliyyələşdirmə həyata keçirildikdə başa düşülə bilər. Kənd təsərrüfatı maliyyələşdirilməsi ilə bağlı daxil edilmiş yeni ad - “maliyyə subyektivlikləri” aqro-maliyyə münasibətlərinin əsaslı dəstləri kimi reallaşır.

Təqdim edilən məqalədə kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi, maliyyə subyektivliyinin formalaşması və təkrar istehsalı kimi istiqamətlər Latviya, Böyük Britaniya, Çin, Danimarka və s. ölkələr timsalında araşdırılır. Əvvəldə də qeyd edildiyi kimi, burada iki əsas aktor – banklar və fermerlər mövcuddur. Hər iki aktorun təcrübələri və fikirləri ölkələr üzrə aqro-maliyyə münasibətlərinin trayektoriyalarını müəyyən etməyə əsas verir. Əslində məsələyə iki aspektdən yanaşılır, yəni hər iki aktorun qarşılıqlı təsiri baxımından. Aqrar sektor maliyyə institutlarının (bankların) davamlı fəaliyyəti üçün hansı rola malikdir, o cümlədən aqrar sektor özünün dayanıqlı inkişafında maliyyə potensialından nə dərəcədə yararlanı bilər [1; 3].

Təbii ki, banklar və ya fermerlər maliyyə subyektivliyini quran yeganə aktor deyillər. Hər bir ölkədə yerli maliyyə münasibətləri daha geniş aktor dairəsi tərəfindən formalaşır, eləcə də daha mürəkkəb və rəngarəngdir. Bu fərqliliyi qəbul edərək, biz maliyyə subyektivliklərinin necə qurulduğunu araşdırmaq üçün bank və əkinçilik aqro-münasibətlərindən giriş nöqtəsi kimi istifadə edə bilərik.

Məsələn, araşdırmalar göstərir ki, son dövrlər Latviyada banklar kənd təsərrüfatını potensial bazar kimi, sanki kəşf ediblər. Bu sektoru banklar üçün cəlbedici edən isə güclü ictimai dəstək tədbirləri və fermerlərin öz ehtiyaclarına uyğun razılaşmalar imzalamaq üçün lazımı göstəricilərə, əhəmiyyətli gücə malik olmalarıdır. Danimarkada isə, əksinə fermerlərin çox hissəsi böyük borclara malikdir və yenidən maliyyələşdirməyə ehtiyac duyur, eyni zamanda bank sektoru da restrukturizasiya və strateji planlaşdırma prosesindən keçir. Böyük Britaniyada isə kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi bir neçə böyük bankın əlində mərkəzləşdirilmişdir, yəni xüsusi banklar vasitəsilə maliyyələşdirmə aparılır. Araşdırmalar göstərir ki, Böyük Britaniyada kritik məsələ fermer borcunun artırılmasıdır ki, bu da təsərrüfatlar və banklar üçün böyük maliyyə problemlərinə səbəb olur. Bununla belə, maliyyə subyektivliklərinin saxlanması yerli konseptual biliklər və yerli münasibətlər də bank-aqrar sektor münasibətlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Maliyyə aktyorlarının rolları daha çox maliyyə istehlakçıları ilə, yəni kənd təsərrüfatı sahəsində fermerlərin fəaliyyəti ilə əlaqəlidir. Təqdim edilən məqalədə maliyyə institutları - fermerlərə kredit verən banklar və kənd təsərrüfatını təmsil edən aktorların fəaliyyətinə baxılır. Xüsusilə, üç ölkənin bankçılıq və kənd təsərrüfatı daha geniş kontekstdə şərh edilir. Məqalədə dörd ölkə Çin, Latviya, Danimarka və Böyük Britaniyada aqrar sektorun maliyyələşməsi sahəsində mövcud vəziyyət tədqiq edilib. Müxtəlif ölkələr tarixi və siyasi inkişaf, kənd təsərrüfatı və bank inkişafı, sosial-mədəni tendensiyalar baxımından müxtəlif kontekstlərdə araşdırılıb [5; 8; 14].

Kənd təsərrüfatında maliyyələşdirmənin formalaşması

Maliyyələşdirmə beynəlxalq təşkilatlar və korporasiyalar, müqavilələr və protokollar, siyasətlər və ideologiyalarla sıx bağlı olan mürəkkəb bir prosesdir. Maliyyə münasibətləri yerli kontekstdə daha çox iç-içə, sıx bağlı münasibətlər olmaqla, fərdi müştərilərin rolunun al-

AUDIT 2024, 4 (46), səh. 81-92.

AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.

АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

qoritmləşdirilməsinə diqqət yetirilməlidir. Bir qrup tədqiqatçılar təklif edir ki, maliyyələşdirmə rutinləşmiş həyatın gündəlik kontekstlərinə cavab verdikdən sonra maliyyə subyektləşdirilməsi baş verir. Bununla da, maliyyə subyektivlikləri anlayışı daha aydın şəkildə izahını tapır. Maliyyə subyektivlikləri sistem və cəmiyyətin özü tərəfindən qorunur: aktorlar, onların münasibətləri, sosial institutlar, dəyərlər və bir çox digər sosial amillər. Bu konsepsiyayı inkişaf etdirmək, ilk addım olaraq, yerli maliyyə subyektlərini müşahidə etmək, xüsusən fermerlərin və bankların bu reallıqlarla necə ayaqlaşdığını qiymətləndirə bilmək üçün banklar və təsərrüfatlara diqqət yetirək.

Araşdırmalar belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, maliyyələşdirmə ritorikası ilə reallıq arasında uyğunsuzluqlar var. Aqromaliyyə münasibətlərinə sadəcə qlobal miqyasda vahid maliyyə məntiqinin güzgüsü kimi yanaşmaq yanlışdır. Bu özünü daha çox kənd təsərrüfatının lokallaşdırılmış üsullarının fərqli olması, fərqli yerli imkanlar və ya regional məhdudiyətlər kimi amillərlə göstərə bilər. Məsələn, kənd təsərrüfatı ətraf mühitə təsirləri ilə bağlı müzakirələrin mərkəzindədir və bu müzakirənin əhəmiyyəti nəinki ayrı-ayrı dövlətlərdə, hətta ayrı-ayrı regionlarda, zonalarda belə fərqlidir. Ona görə də yanaşmalar, siyasətlər də fərqli olmaqla bankların və maliyyə subyektlərinin fərqli davranışlarını təşviq etməyə yönəli bilər. Bundan əlavə, təbii ki, torpaq və ekosistemlərin xüsusiyyətləri müxtəlif əkinçilik strategiyaları, müxtəlif məhsullar üçün əlverişli ola bilər. Nəticə etibarilə, maliyyə sektoru ilə kənd təsərrüfatı arasında münasibətlərin vahid məntiqə uyğun olması gözlənilsə də, praktikada aqromaliyyələşdirmənin necə təşkil olunmasından asılı olaraq sektorial tənzimləmələr, xüsusiyyətlər də nəzərə alınmalıdır [6; 10; 20].

Aqromaliyyə boşluqda mövcud deyil, bunun reallaşması üçün ən azı iki tərəf olmalıdır. Eləcə də, kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi zamanla inkişaf etmiş və əvvəllər mövcud olan institutlara əsaslanan bir prosesdir. Tarixi əlaqələr institutların legitimliyini təmin edir və bu institusional tənzimləmələr də güc münasibətləri ilə sıx bağlıdır. Qısaca desək, maliyyə münasibətlərinin əhəmiyyəti, qanuniliyi və hətta mümkünlüyü aqromaliyyənin formalaşmaqda olan struktur tənzimləmələrinə uyğunlaşdırmaqla təmin edilir.

Nəhayət, təcrübə göstərir ki, əslində maliyyə bazarları faktiki olaraq yerli özəllikləri təkrar istehsal edir, onlara reaksiya verir və yenidən təqdim edir. Beləliklə, maliyyə subyektləri ilə kənd təsərrüfatı sektorları arasındakı münasibətləri onların nəzərdə tutduğu praktikalar vasitəsilə dərk etməliyik. Bu halda aydın olur ki, tədqiqatçıların prioritet verməli olduğu “işdə maliyyələşdirmə” deyil, “iş kimi maliyyələşdirmə”dir. Başqa sözlə desək, yəni kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi bir proses kimi qəbul edilməlidir. Əlavə olaraq, kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsinə sosial sifarişin, yalnız yerli xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirən təcrübələr vasitəsilə mövcud olduğunu söyləmək olar. Bu təcrübələr, həm də onları həyata keçirən aktyorların “motivasiyalarını, biliklərini və şəxsiyyətlərini” əks etdirməlidir. Kənd təsərrüfatı və maliyyə bazarları arasında əlaqələr fəaliyyət göstərən məkana uyğun və ya ənənəvi ola bilməz, bu əlaqələr verilmiş kimi qəbul edilmədən, öncədən hazır olan, şablon kimi deyil yenidən formalaşdırılmalıdır [12, s.23-29; 14; 16; 20].

Ümumiyyətlə, maliyyələşdirməyə müxtəlif kontekstlərdə və geniş potensial inkişaf trayektoriyalarının bir hissəsi kimi yanaşılmalıdır. Bu, maliyyə subyektivliklərinin yarandığı bir mühitdir. Hansı ki, yerli kənd təsərrüfatı və maliyyə trayektoriyaları, yerli aktyorlar bu mühitdə cəmləşir. Bu, kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi ilə bağlı hər bir fəaliyyət nöqtəyindən nəzərdən daha əsaslandırılmış fərdi və kollektiv inancların, yerli aqromaliyyə sistemlərinin

AUDIT 2024, 4 (46), səh. 81-92.

AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.

АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

necə işlədiyinə dair biliklərin birləşməsi vasitəsilə formalaşır.

Davamlı olaraq performanslı olmaq sürətli dəyişiklik üçün ilkin şərt kimi görünə bilər, lakin bunun tam əks təsiri var. Bütün aktyorların rollarına bağlı olması və təcrübələrini gözləntilər işığında təqdim etmələri ilə bağlı dəyişikliklər adətən yavaş baş verir. Fəaliyyətlərin yenidən, davamlı həyata keçirilməsi isə sabitliyi təmin edir. O zaman sual yaranır ki, maliyyə subyektlərini quran aktorlar kimlərdir? Nəzəri cəhətdən ifaedici diskurs cəmiyyətin bütün aktorları tərəfindən yaradılır və saxlanılır. Bununla belə, yerli olaraq uyğunlaşdırılmış bazarların necə qurulduğuna baxarkən nəzərə alınmalı olan üç xüsusi aktor qrupu mövcuddur ki, buraya da istehlakçılar, yaxud fermerlər, hökumətlər və maliyyə subyektləri (indiki halda banklar) aid edilə bilər.

Bankların kənd təsərrüfatına marağı getdikcə daha aydın görünərsə də, aqrar-ərzaq sektoru maliyyə subyektləri tərəfindən zəif başa düşülür və analitiklər tərəfindən nisbətən riskli kimi qəbul edilir. Tədqiqatlar göstərir ki, banklar yaxın vaxtlara qədər əlavə zəmanətlər olmadan sektorla əlaqə qurmaqda tərəddüd edirdilər. Tarixən bu investisiyaların təhlükəsizliyi müəyyən dərəcədə milli hökumətlər və beynəlxalq qurumlar, məsələn, Aİ tərəfindən təmin edilmişdir. Milli hökumətlər fermerlər üçün tarixi struktur formalaşdırmaqla, maliyyə dəstəyinin yaradılmasında və əlbəttə ki, kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan subyektlərin tənzimlənməsində mühüm rol oynayıblar. Bu arada, bankların əldə edə bildiyi kapital onlara milli hökumətlərlə danışıqlarda əhəmiyyətli sövdələşmə səlahiyyəti verib. Nəticədə, fermer-bankir münasibətlərini strukturlaşdıran prinsiplər əsasən maliyyə subyektləri ilə hökumət arasında kontekstlə bağlı danışıqlar yolu ilə formalaşır. Fermerlər də (maliyyə istehlakçıları kimi) bu münasibətlərdə mühüm rol oynayırlar. Fermer təsərrüfatlarının rəqabət qabiliyyətini qoruyub saxlaması çox vacibdir və onlar kreditlərə çıxış qaydalarını müəyyən edər bildikləri üçün maliyyə subyektləri fermerlərin davranışını formalaşdırmaq üçün güclü vasitələrə malikdirlər. Eyni zamanda, fermerlərin vəsaitə çıxış əldə etməsi üçün onlar maliyyə savadlılığı, perspektivli müəssisə nümayiş etdirməli və krediti ödəməyə hazır olduqlarını göstərməlidirlər. Müvafiq olaraq, maliyyə subyektlərinin baxışları da, öz növbəsində, kənd təsərrüfatının inkişaf trayektoriyasını formalaşdıran və fermerlərin kənd təsərrüfatı haqqında ümumi qavrayışına təsir edən xüsusi əkinçilik modellərini gücləndirəcək, beləliklə, fermerlərin peşəkarlıq xüsusiyyətlərinə təsir edəcək [12, s.23-29; 13; 16; 20].

Eləcə də, münasibətlərin geniş əhatəliliyi və maliyyə proseslərinin mürəkkəbliyi səbəbindən bankirlər fermerlərin təsərrüfat idarəçiliyi ilə bağlı məsləhət almaq üçün müraciət etdikləri əsas məsləhətçilər kimi ortaya çıxırlar. Təbii ki, banklar fermerlərlə münasibətləri saxlamaqda maraqlıdırlar, fermerlər xidmət təminatçıları üzərində müəyyən gücə malik istehlakçı qrupuna bənzəyirlər.

Xülasə, maliyyə subyektivlikləri maliyyə ilə bağlı bütün təcrübələr, bütün sahələr tərəfindən qorunur. Bir məqalədə onların hamısını əhatə etmək qeyri-mümkündür və burada aqrar-maliyyə münasibətlərinin mərkəzi olan iki aktor qrupuna - fermerlərə və bankirlərə diqqət yetirilir. Bu aktorlar global səviyyədə müəyyən edilmiş gözləntilər və xüsusi konseptual ilkin şərtlər fonunda maliyyə münasibətləri ilə bağlı danışıqlar aparırlar. Maliyyə sektoru ilə kənd təsərrüfatı arasında münasibətləri formalaşdırmaq üçün konseptual şərtlərin heç də hamısı formalaşmayıb, lakin onların mövcudluğu bu münasibətlərin necə qurulacağına təsir göstərir.

Aqrar sektorun maliyyələşdirilməsi, müxtəlif ölkələrdə, ümumilikdə çox oxşar olsa da, müəyyən fərqli yanaşmalar da mövcuddur. Beynəlxalq təcrübəyə nəzər saldıqda da bunu aydın şəkildə görmək mümkündür.

AUDIT 2024, 4 (46), səh. 81-92.

AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.

АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

Latviyada fermerlər və maliyyə təşkilatlarının əlaqələndirilməsi

Konkret olaraq, ayrı-ayrı ölkələrin təcrübəsinə nəzər saldıqda aydın olur ki, məsələn Latviyada özəl bank sektoru nisbətən yenidir, 1990-cı illərin əvvəllərində Latviya müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra yaranıb. Sovet İttifaqının planlı iqtisadiyyatının dağılması və bazar iqtisadiyyatına keçid dəyişikliklər gətirdi. Bir vaxtlar sovet hakimiyyəti tərəfindən kollektivləşdirilən torpaqlar tarixi sahiblərinə yenidən bölündü. Əhalinin alıcılıq qabiliyyəti aşağı olduğu halda əvvəllər dövlət təminatlı satış bazarları yoxa çıxdı. Kolxozlar dağıldı, təsərrüfatların orta ölçüsü əhəmiyyətli dərəcədə azaldı və əvvəllər kolxozlar tərəfindən idarə olunan təsərrüfat avadanlığı indi qeyri-bərabər paylandı və bir çoxu sıradan çıxdı. Paralel olaraq da, fermerlər yeni bazar şəraitində necə fəaliyyət göstərəcəkləri ilə bağlı o qədər də məlumatlı deyildilər. Bununla belə, aydın idi ki, istənilən uğurlu kommertiya təsərrüfatçılığı investisiyalara ehtiyac duyur.

Bu dövrdə özəl bankların əksəriyyəti yüksək faizlə qısamüddətli kreditlər verməklə məşğul idi. Kənd təsərrüfatı çox riskli olduğundan və proqnozlaşdırılan mənfəət baxımından diqqəti cəlb etmirdi. 1993-cü ildə “Latviyanın İpoteka və Torpaq Bankı” – kənd təsərrüfatında maliyyə çatışmazlığını aradan qaldırmaq üçün xüsusi olaraq yaradılmış dövlət bankı idi. Bununla belə, məhz Dünya Bankı 1993-cü ildə, milli hökumətlə əməkdaşlıq edir və fermerlərə kreditlər və kredit zəmanətləri verən maliyyə dəstəyi institutlarının yaradılmasına kömək edirdi. Təqdim olunan həll – “Laukkredits” adlı təşkilat vasitəsilə – artıq formalaşmış dövlət qurumlarından müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərirdi. Mövcud təsisatların etibarının aşağı olması səbəbindən o, adətən xaricə çevriləcək xidmətlərin əksəriyyətini daxililəşdirməyi seçdi. Nəhayət, Laukkredits 1997-ci ildə dövlətə məxsus olan “Latviyanın İpoteka və Torpaq Bankı”na inteqrasiya olundu. Reallıqda fermerlərin yalnız kiçik bir qrupu maliyyələşdi və bir çox fermer təsərrüfatları kreditlərini qaytara bilmədilər ki, bu da fermerlərin inkişaf variantı kimi bank kreditinə inamını ciddi şəkildə sarsıtdı. Bununla belə, proqramlar Latviyadakı ən azı bəzi təsərrüfatların vəsaitə çıxışını təmin etdi və beləliklə də “Laukkredits” bazar yönümlü kənd təsərrüfatı iqtisadçılarının birinci nəsli üçün təlim meydançasına çevrildi, onlardan bəziləri sonradan kommertiya bankçılığı sahəsində karyeralarını davam etdirdilər [2; 5; 7; 12,s.24-31; 13].

Təcrübə göstərir ki, iki maliyyə qurumu birləşdirildikdən sonra kənd təsərrüfatına xüsusi diqqət yetirən bank yox idi. Bununla belə, bir müddət kənd təsərrüfatına açıq marağın olmamasına baxmayaraq, “Latviyanın İpoteka və Torpaq Bankı” ən çox kənd təsərrüfatı müştərisi olan bank olaraq qaldı.

2004-cü ildə Aİ-yə qoşulan Latviya fermerlərin subsidiyalara çıxışını təmin etdi ki, bu da onları banklar üçün daha cəlbedici etdi. Bu, həm real rəqəmlər baxımından, həm də ümumilikdə verilmiş kreditlərin payında qısamüddətli artım kimi kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsinin artması ilə nəticələndi. Əslində isə araşdırmalar da sübut edir ki, bank sektorunda kənd təsərrüfatına əsl marağ yalnız 2009-cu ilin iqtisadi böhranından sonra yaranıb. Latviyalı bankirin də qeyd etdiyi kimi “... iqtisadi böhrandan sonra banklar böhran zamanı müxtəlif sektorların necə davrandığını müqayisə etdilər və məlum oldu ki, fermerlər kreditlərini qaytarmaqda ən stabil qrupdurlar... Məhz o zaman məlum oldu ki, bu sektor inkişaf etdirilməlidir.”

2008-2009-cu illəri əhatə edən maliyyə böhranından sonra fermerlərə verilən kreditlərin həcmi 15%-dən çox artıb. Bu dövr bank-fermer münasibətləri baxımından başqa dəyişiklikləri də gətirib. Məsələn, bəzi banklar fermerlərlə əlaqələrini dəstəkləmək üçün daxili strukturlarını belə dəyişdilər. Bu arada dövlət “Latviyanın İpoteka və Torpaq Bankı”nı da satdı və beləliklə,

AUDIT 2024, 4 (46), səh. 81-92.

AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.

АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

kənd təsərrüfatının ən əhəmiyyətli kredit portfeli də əldən verildi. Sektora dövlət dəstəyi və kənd təsərrüfatında cərəyan edən təmərküzləşmə və konsolidasiya prosesi də bankları cəlb edirdi. Müşahidələr də göstərir ki, banklar əsasən iri təsərrüfatlarla işləməyə maraqlıdırlar. Beləliklə, qeyd edilənlərdən aydın olur ki, Latviyada kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi uzun bir yol keçmişdir və əsasən dövlətin məqsədyönlü fəaliyyəti ilə təmin edilib. Bununla belə, son illər özəl banklar da bu sektora ciddi maraq göstərir, kənd təsərrüfatı üçün kreditləşdirmə ilə genişmiqyaslı və sahəvi fəaliyyətlərə uyğun şərtlər təklif edilir. Latviya hökumətinə dövlətlərustü təşkilatlar tərəfindən bank sektorunu tərk etmək tövsiyə edildiyi üçün hökumət bankı indi daha kiçik təsərrüfatların kommersiyalaşdırılmasına və ümumilikdə kənd təsərrüfatı landsaftının yenidən qurulmasına kömək edən maliyyə institutu kimi yenidən strukturlaşdırılıb. Bu, təsərrüfatlara kommersiya banklarının inkişaf hekayəsindən kənar qalmaq və maliyyə göstəricilərinə deyil, təsərrüfatdaxili fəaliyyətə daha çox diqqət yetirmək imkanı təklif etməklə həyata keçirilir. Bütün hallarda isə, Latviya təcrübəsində də görüldüyü kimi iri təsərrüfatların fəaliyyəti maliyyə qurumları üçün daha cəlbədicə və etibarlıdır [5; 6; 12, s.24-29; 13].

Aqrar sektorun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı Danimarka nümunəsi

Araşdırmalar göstərir ki, Danimarkada da maliyyə sektoru son 200 il ərzində kənd təsərrüfatının davamlı modernləşdirilməsinə təkanverici kimi mühüm rol oynamışdır. Danimarkada daşınmaz əmlaka ipoteka sistemi ənənəvi olaraq Avropada ən ucuz sistemlərdən biri olmuşdur və Danimarka fermerlərinin ümumiyyətlə uzunmüddətdir ki, ucuz maliyyəyə asan çıxışı var. Müşahidələr göstərir ki, Danimarkada bank sektoru müxtəlif coğrafi fəaliyyət sahələrinə, milli və çoxmillətli banklara malik bir çox kiçik banklara bölünür. Eyni zamanda, əksər yaşayış məntəqələrində, hətta kəndlərdə də bank filialları fəaliyyət göstərir. Ona görə də bir sıra kiçik kənd bankları kənd təsərrüfatı sektoruna verdiyi kreditlər portfelində çox yüksək paya malikdir, bəzən ümumi kredit portfelinin tərkibində kənd təsərrüfatı kreditlərinin payı 50%-dən də çoxdur [5; 7; 9].

Ənənəvi olaraq özəl mülkiyyət Danimarka kənd təsərrüfatında üstünlük təşkil etmişdir və son illərdə xüsusi mülkiyyətin nisbəti bir qədər azalsa da, təsərrüfatların təxminən 85%-i hələ də özəl mülkiyyətdədir. Yeni istiqrazlar buraxmaqla kapital əldə edə bilən səhmdar şirkətlərdən fərqli olaraq, özəl şirkətlər aktiv dəyərindəki dəyişikliklərə və böyük investisiyalara həssasdırlar. Bundan əlavə, ardıcıl olaraq, bütün əmlak dəyəri adətən kreditlər hesabına yenidən maliyyələşdirilir. Ona görə də hər il ardıcıl olaraq aqrar sektordan iri məbləğlər çıxarılır və sistem böyük borcların yığılması ilə nəticələnir. Ümumilikdə 3000-ə yaxın fermerin iri həcmli borcları, likvid fondlarının aşağı olması və kəsirlə işlədikləri üçün kapitalla kritik ehtiyacı var.

Müşahidələr göstərir ki, mövcud vəziyyətin formalaşmasına bir sıra müxtəlif komponentlər təsir edir. İlk növbədə, Danimarka fermerləri arasında qeyri-adi dərəcədə yüksək iflas nisbəti var və eyni zamanda ticarət edilən kənd təsərrüfatı obyektlərinin sayı illərlə müqayisədə daha azdır. Məsələn, statistik məlumatlara əsasən, Danimarka fermerlərinin təxminən 25%-nin iflas ərəfəsində olduğu qeyd edilir. Digər tərəfdən, Danimarka fermerlərinin böyük bir hissəsinin əhəmiyyətli gəlir problemi var, bütün təsərrüfatların təxminən 30%-i yüksək borc və gəlir kəsiri ilə fəaliyyət göstərir. Danimarka təsərrüfatlarında maliyyə vəziyyəti də yüksək investisiyaların, yüksək borcun və dünya bazarında istehsaldan yüksək asılılığın üstünlük təşkil etdiyi strategiyanın nəticəsidir. Üçüncüsü, müasir Danimarka fermerlərinin ümumi öhdəliyi, təqribən 50 milyard avro təşkil edir ki, bu da təsərrüfatların aktiv dəyərinin 65%-nə bərabərdir. Onu da qeyd etmək ki, bu göstərici Avropanın digər ölkələrindən 10-50 faiz bəndi yüksəkdir. Bundan əlavə, tam ödənilməsi ehtimalı az olan bu borcun da gəlir çatışmazlığının

AUDİT 2024, 4 (46), səh. 81-92.

AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.

АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

əsas səbəbi olduğu iddia edilir. Borc qismən bankların və maliyyə institutlarının şişirdilmiş torpaq qiymətləri əsasında aktiv əsaslı kreditlər kimi kredit verilməsi ilə əlaqədardır. Danimarka əkinçiliyindəki vəziyyət, həmçinin 2009-cu ildə maliyyə böhranından sonra artan borc və əhəmiyyətli kapital itkisi hesabına maliyyələşdirilən yüksək texnologiyalı istehsal müəssisələrinin üstünlük təşkil etməsinin nəticəsidir [5; 7; 13].

Onu da qeyd etmək ki, maliyyə böhranından əvvəl bir sıra kreditlər “riskli” idi, çünki onlar İsveçrə frankına əsaslanan faiz svop kreditləri, geri qaytarılmayan kreditlər və ya faiz dərəcələrinin artırılmasına çox həssas olan və ya tənzimlənən ipoteka krediti kimi verilirdi.

Bəzi fermerlər üçün mülkiyyət strukturu və fermerlərin maliyyəyə çıxışı kapitalın qiymətinə ciddi təsir göstərir. Maliyyə böhranından sonra fermerlərin öz kapitalı kreditlərə çıxış və kreditlərin faiz dərəcəsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb etdi. Üçüncü Bazel Sazişinin Danimarka tərəfindən tətbiqi o deməkdir ki, banklar indi daha sərt risklərin idarə edilməsi modelinə və təsərrüfat işinin daha hərtərəfli qiymətləndirilməsinə riayət edirlər. Müasir banklar risk, aşağı gəlirlilik və s. səbəblərdən kənd təsərrüfatı sektoruna kredit verməkdə tərəddüd edirlər. Bununla belə, torpaq qiymətlərinin azalması və nəticədə kapital itkisi səbəbindən bir çox fermerlər artan maliyyə xərcləri ilə üzləşirlər. Maliyyə xərcləri öz kapitalından asılı olaraq müxtəlif fermer qrupları arasında daha çox dəyişir. Bir sözlə, kənd təsərrüfatının inkişafı və maliyyə tarixi bir-biri ilə sıx bağlıdır. Kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi daha kiçik kənd banklarında cəmləşmişdir ki, onların bir çoxunun portfelinə aqrar kreditlərin əhəmiyyətli hissəsi vardır. Tarixi torpaq siyasəti, investisiya ehtiyacı və məsuliyyətsiz borclanma fermerlər üçün əhəmiyyətli kredit yükü və likvidlik böhranı ilə nəticələndi. Bu səbəbdən Danimarkada kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi əsaslı dəyişikliklərə məruz qalır və dəyişikliklərin tətbiqi, formalaşma prosesləri davam edir [5; 7; 10; 11; 13].

Böyük Britaniyada aqrar sektorun maliyyələşdirilməsi məsələləri

Araşdırmalar göstərir ki, uzunmüddətli dinamik tərəqqidən sonra, 2014-2017-ci illər arasında, Böyük Britaniyada kənd təsərrüfatı aktivləri təxminən 5.6 faiz bəndi azalıb. Bu, müxtəlif səbəblərlə izah edilsə də, əsas səbəb kimi torpaq qiymətlərinin azalması göstərilir. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı sənayesi üzrə öhdəliklərin məbləği, əsasən, fermerlərə verilən bank kreditlərinin artımı hesabına eyni dövrdə 17.4 faiz bəndi artmışdır. Öhdəliklərin artımı uzunmüddətli tendensiyanın bir hissəsidir və kənd təsərrüfatı sənayesi üçün uzunmüddətli öhdəliklərin həcmi son 20 ildə üç dəfədən çox artaraq 2003-cü ildəki 5428 milyon funt-sterlingdən 2022-ci ildə 14716 milyon funt-sterlingə qədər yüksəlmişdir.

Araşdırmalar göstərir ki, Böyük Britaniyada kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi bir neçə iri bankın əlində mərkəzləşdirilmişdir. Lloyds və HSBC əsas borc verənlərdir və HSBC-nin kənd təsərrüfatı üzrə mütəxəssis komandası olmasa da, “kənd təsərrüfatı üzrə mütəxəssislərin” inkişafına ciddi dəstək vermişdir. Bu bankların içərisində “Lloyds bank” kənd təsərrüfatı sektorunu kreditləşdirmə sahəsində daha uzun tarixə və zəngin təcrübəyə malikdir. O cümlədən, Britaniyanın Barclays Bankıda aqrar sahəyə kreditlər verir, bankın kreditlərinin təxminən 27%-i kənd təsərrüfatına verilir. Beləliklə, görünən odur ki, Böyük Britaniyada da kənd təsərrüfatı ilə bank işi arasında əlaqələr yaxşı qurulmuş və səmərəli şəkildə işləyir. Banklar torpaq qarşılığında kredit verir və normal olaraq dəyərin 60-80%-i, torpaq olmayan aktivlərin qarşılığında isə maksimum 50%-ə qədər kredit verirlər. Bu ölkədə kənd təsərrüfatına kredit verilməsi nisbətən aşağı riskli hesab olunurdu və fermerlərin borcunu qaytarmaqda intizamlılıq nümayiş etdirməsi kənd təsərrüfatının kredit vermək üçün təhlükəsiz sahə olması inancını formalaşdırır [5; 9; 10].

AUDIT 2024, 4 (46), səh. 81-92.

AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.

АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

Çində kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi

Çinin təcrübəsinə gəldikdə, araşdırmalar göstərir ki, maliyyə inklüzivliyi kənd təsərrüfatında ümumi məhsul istehsalı artımına ciddi təsir göstərir. Orta hesabla, illik 5.2%-lik artımın əsasında isə, əsasən texniki dəyişikliklər dayanır. Eyni zamanda, maliyyə inklüzivliyi kənd yerlərində maliyyə xidmətlərindən istifadəyə də əsas yaratdı. Təhlillər göstərir ki, Çində maliyyə inklüzivliyi daha isti iqlimi olan əyalətlərdə, əsasən çəltik əkinçiliyinə əsaslanan və ya əsas məhsul istehsalçıları kimi təsnif edilən əyalətlərdə məhsuldarlığın artmasına güclü kömək edir. Bundan əlavə, maliyyə inklüzivliyi özünü təmin edən ənənəvi istehsal rejimini ixtisaslaşmaya əsaslanan kooperativ istehsala doğru inkişaf etdirir ki, bu da kənd təsərrüfatı istehsalının artımına təsir göstərir. Texniki dəyişiklik kənd təsərrüfatında məhsulun artımının yeganə komponentidir ki, seçilmiş zaman kəsiyində əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşir. Beləliklə, maliyyə inklüzivliyi kənd təsərrüfatı sahəsində texnoloji yenilikləri təşviq edir, kənd təsərrüfatında tədqiqat və innovasiyaları asanlaşdırır. O cümlədən, kənd təsərrüfatı subyektlərini texnoloji təkmilləşdirmələri daha rahat həyata keçirə biləcəkləri istehsal birliklərinə və iri sənaye zəncirlərinə qoşulmağa istiqamətləndirir [2; 4; 6; 11].

Beynəlxalq təcrübənin Azərbaycanda tətbiqi imkanları

Müxtəlif ölkələrin təcrübəsi kənd təsərrüfatına maliyyə dəstəyinin fərqli olduğunu ifadə edir. Məsələn, Latviyada banklar daha çox iri təsərrüfatlara kreditlərin verilməsində maraqlıdırsa, Danimarkada banklar kəndlərə qədər inkişaf edib və bütün təsərrüfat subyektlərinin aqrar kreditlərə asan çıxışı mövcuddur. Danimarka nümunəsi daha çox xırda bankların, bank filiallarının olması ilə diqqəti cəlb edir. Burada kənd təsərrüfatı istehsalçısı fəaliyyət göstərirdiyi yeri tərk etmədən kredit üçün müraciət edə və reallaşdırma bilər. Böyük Britaniyada isə banklar, əsasən torpaq qarşılığında kreditlər verirlər. Amma ümumilikdə Britaniyada kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi prosesləri normal olsa da, daimi təkmilləşdirilir. Dünyanın ən böyük iqtisadiyyatına malik ölkələrdən olan Çində isə aqrar sahəyə kreditlər daha çox texniki təkmilləşdirmə təyinatlı verilir. Çində aqrar sektorun maliyyələşdirilməsi istehsalın təşkilini dəstəkləməklə yanaşı, istehsalçını dərindən inkişaf etməyə, yəni məhsulun keyfiyyətini, rəqabət qabiliyyətliyini yüksəltməyə təşviq edir. Başqa sözlə desək, Çində maliyyələşmə kənd təsərrüfatında ənənəvi istehsal rejimini ixtisaslaşmaya tərəf inkişaf etdirir.

Yekun olaraq, Britaniya və Çin təcrübəsinin Azərbaycanda tətbiqi məqsəduyğun hesab edilir. İlk növbədə, ona görə ki, kənd təsərrüfatına edilən maliyyə yardımları ilə məhsuldarlıq arasında, bəzi hallarda ortaya çıxan paradoksal (uzlaşmayan) məqamlar aradan qalxar. Yəni, verilmiş maliyyə yardımı ilə məhsuldarlıq arasında müəyyən bir əlaqəlilik formalaşar. Çünki, Britaniyada maliyyə yardımının torpaq qarşılığında edilməsi, öncədən torpaq ehtiyatlarını da dəyərləndirməyə, məhsuldarlığı proqnozlaşdırmağa imkan verir.

Çin təcrübəsi isə, daha çox yeniliklərin təşviqi baxımından diqqəti cəlb edir. Hansı ki, bu da nəticədə daha çox və keyfiyyətli məhsul əldə olunması deməkdir. Ona görə də ölkəmizdə də Çin təcrübəsinin tətbiqi, yenilikçi, innovativ yanaşan aqrar istehsalçılara maliyyə yardımlarının artırılması həm resurslardan qənaətlə istifadəyə, həm də məhsul istehsalı və keyfiyyətinin yüksəlməsinə gətirib çıxarar.

AUDİT 2024, 4 (46), səh. 81-92.
AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.
АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

Y E K U N

Beləliklə, aqrar sektorun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı aparılan araşdırmalardan bu nəticəyə gəlmək olar ki, bütün dövlətlərdə, eləcə də bütün dövrlərdə maliyyələşmə aqrar sektorun davamlı inkişafı, dayanıqlı ərzaq təminatı üçün zəruri şərtlərdən biridir. Müxtəlif ölkələr üzrə aparılan araşdırmalardan da görüldüyü kimi, aqrar sektorun maliyyələşdirilməsində çoxlu oxşarlıqlar olsa da, fərqliliklər də mövcuddur. Bütün bunlarla yanaşı, qeyd edilənləri nəzərə alaraq, Azərbaycanda da kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsində müəyyən addımların atılması zəruridir. Xüsusilə, sahə subsidiyasından məhsul subsidiyasına keçid, kənd təsərrüfatı kreditləri üçün tələblərin sadələşdirilməsi, Çin təcrübəsinə uyğun olaraq, texniki tərəqqi – ixtisaslaşmaya yönəlik kreditlərin stimullaşdırılması, güzəştli maliyyələşmə təklifləri əsasında fermerlərin, ərəzilərin, istehsalçıların konkret istiqamətlər üzrə ixtisaslaşmasına nail olunması və s. məqsədəuyğun olardı. Maliyyələşdirmənin belə təşkili həm potensial imkanlardan daha səmərəli istifadəyə, həm də daha keyfiyyətli məhsul istehsalına kömək edə bilər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Boucher S., Carter M. and etc. “Risk rationing and wealth effects in credit markets: implications for agricultural development”/ *American Journal of Agricultural Economics?* 2020, №90, pp.23-37;
2. Dustova M., Musagaliev A.J. “The Significance of the experience of foreign countries in government financial support of agriculture”. *Partners Universal International Research Journal*”, Vol.: 02 Issue: Aprel 2023, pp.162-167;
3. Fuglie K., Gautam M. and etc. “Harvesting prosperity: Technology and productivity growth in agriculture”. Washington, Word Bank, 2019, pp.63-87;
4. Guo L., Tang M. and etc. “Financial support for agriculture, chemical fertilizer use and carbon emission from agricultural production in China”. *International Journal “Environ Res public health”*, 2022, №19(12), doi: 10.3390/ijerph19127155;
5. Grivins M., Hvarregaard M. and. etc “Financial subjectivities in the agricultural sector6 A comparative analysis of relations between farmers and banks in Latvia, Denmark and the UK”. *Journal of Rural Studies*, vol.86, 2022, pp.117-128;
6. Huang Jikun “Fostering inclusive rural transformation in China and other developing countries in Asia”. Center for Chinese Agricultural Policy and Peking University, 2019. P.80;

AUDIT 2024, 4 (46), səh. 81-92.

AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.

АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

7. Khan F.U., Nouman Muhammad and etc. “Constraints to agricultural finance in underde-veloped and developing countries”. International Journal of Agricultural sustainability, Vol. 22, İs.1, 2024, p. 23-31;

8. L.Tang, S.Shiyu “Fiscal incentives, financial support for agriculture and urban-rural inequality”. International review of financial Analysis, Vol.80, 2022, pp.12-22\$

9. Reid P.A. “Investing in agriculture”. <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/022/0003/003/article-A007-en.xml>;

10. Sun Yan “Research of financial support for agricultural development”. Journal Business and economic development, Vol. 5, İs.1, p.21-28;

11. Taipov T., Kurmanova G. and etc. “Public Administration in the agricultural sector of Kazakhstan”. Revista Espagios, Vol. 38, (№44), 2019, pp.29-41;

12. Yuling G., Man C. and Xin He “Influence of financial support to agriculture on carbon emission intensity of the industry”. Sustainable 15, №3 (228), <https://doi.org/10.3390/su15032228>

13. «Мировой опыт экономической поддержки аграрного сектора». LAP Lambert Academic Publishing, 2019, dekabr, pp. 48-65;

14. Кучин С.А. «Мировой опыт финансовый поддержки аграрного сектора экономики и возможность его адаптации в России». Управление экономическими системами, электронный научный журнал, 2019, №8(44), стр. 27-46;

15. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/d19de276-10f8-48c6-b0b8-3fbaba0cdf4b/content>;

16. <https://documents1.worldbank.org/curated/zh/461421559326915086/pdf/The-Digital-Financial-Services-for-Agriculture-Handbook.pdf>;

17. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/4f1107a3-9f40-4670-9db7-2835cefb19d5/content>;

18. https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/financial_needs_agriculture_agrifood_sectors_eu_summary.pdf;

19. <https://eec.eaunion.org/upload/clcr/review.pdf>;

20. https://www.swisscontact.org/en/news/farmers-practicing-conservation-agriculture-to-receive-access-to-finance-through-agriculture-and-rural-development-bank?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw99e4BhDiARIsAISE7P9AeheTV3oqfc_MaV_OImrHoyVdEOglKQLVPVZug_EfW_sYIBol538aAo8hEALw_wcB

21. https://agriculture.ec.europa.eu/news/access-finance-remains-insufficient-farmers-and-agri-food-smes-2023-10-12_en

AUDIT 2024, 4 (46), səh. 81-92.
AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.
АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

*Nijat Hamza Muradov,
Ph.D. Student,
Institute of Economics
of the Ministry of Science and Education
of the Republic of Azerbaijan
E-mail: nicatmourad@mail.ru
© N.H.Muradov, 2024*

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE FORMATION OF FINANCIAL SUPPORT FOR THE AGRICULTURAL SECTOR

A B S T R A C T

The purpose of the research is to study the experiences of different countries in financing the agricultural sector and to develop proposals and recommendations for implementing these practices in our country.

The methodology of the research involves the use of a multifaceted approach that combines induction, deduction, as well as both quantitative and qualitative methods.

The practical importance of the research is that it may be important for various stakeholders, including financiers, agricultural and agribusiness experts, investors, and students of agricultural sciences.

The results of the research show that the financing experiences of countries such as China, Latvia, the United Kingdom, and others have been examined, and the necessity of applying the relevant practices in Azerbaijan has been justified.

The originality and scientific novelty of the research lie in enriching the theoretical knowledge of the field by offering ideas and suggestions on the application of advanced international practices in agricultural financing. The analysis and proposed financing mechanisms draw attention to issues such as the development of the agricultural sector, increasing productivity in the field, regional development, technological integration, and other related matters. All of these aspects contribute to the scientific novelty and originality of the research. By combining both quantitative and qualitative methods, the study presents opportunities for the efficient use of agricultural potential with appropriate financing.

Keywords: agriculture, finance, credit, international, Latvia, Denmark, China, United Kingdom, agricultural services, agricultural consultancy.

AUDİT 2024, 4 (46), səh. 81-92.
AUDIT 2024, 4 (46), pp. 81-92.
АУДИТ 2024, 4 (46), стр. 81-92.

*Мурадов Ниджат Хамза оглы,
докторант,
Институт Экономики
при Министерстве Науки и Образования
Азербайджанской Республики
E-mail: nicatmourad@mail.ru
© Мурадов Н.Х., 2024*

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СЕКТОРА

Р Е З Ю М Е

Целью исследования является изучение опыта различных стран в финансировании сельского хозяйства и разработка предложений и рекомендаций для определения направлений его применения в нашей стране.

Методология исследования включает использование многогранного подхода, сочетающего индукцию, дедукцию, а также количественные и качественные методы.

Практическая значимость исследования заключается в том, что оно может быть полезным для различных заинтересованных сторон, включая финансистов, специалистов в области сельского хозяйства и агропромышленного комплекса, инвесторов и студентов аграрных специальностей.

Результаты исследования показывают, что были изучены практики финансирования сельского хозяйства таких стран, как Китай, Латвия, Великобритания и других, а также обоснована необходимость применения этих практик в Азербайджане.

Оригинальность и научная новизна исследования заключаются в обогащении теоретических знаний о применении передового международного опыта финансирования сельского хозяйства, а также в предложенных идеях и рассуждениях по этому вопросу. Анализ и предложенные модели финансирования привлекают внимание к таким вопросам, как развитие сельского сектора, повышение продуктивности в этой области, региональное развитие, технологическая интеграция и решение других различных задач. Все это можно считать научной новизной и оригинальностью исследования. Исследование, объединяя количественные и качественные методы, предлагает возможности для эффективного использования аграрного потенциала с учетом соответствующего финансирования.

Ключевые слова: сельское хозяйство, финансы, кредит, международный, Латвия, Дания, Китай, Великобритания, сельскохозяйственные услуги, сельскохозяйственные консультации.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
12.09.2024
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
21.10.2024
Çapa qəbul olunmuşdur: 25.11.2024*

*Дата поступления статьи в
редакцию: 12.09.2024
Отправлено на повторную
обработку: 21.10.2024
Принято к печати: 25.11.2024*

*The date of the admission of the article to the
editorial office: 12.09.2024
Send for reprocessing: 21.10.2024
Accepted for publication: 25.11.2024*